

GELİBOLU

Deniz DEMİRARSLAN

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşen savaş ile tüm dünyada tanınan ve Gelibolu şehrine de adını veren Gelibolu Yarımadası, eski adıyla "Trakya Kersonesos" olarak da bilinir. Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında, Anadolu'ya paralel uzanan Gelibolu Yarımadası, yaklaşık 76 km uzunluğundadır ve yüzölçümü yaklaşık olarak 1,350 km²'dir. Gelibolu ve Eceabat ilçelerini ve bu ilçelere bağlı Kilitbahir, Bolayır, Evreşe gibi önemli yerleşim beldelerini barındıran Yarımada Evreşe dolaylarından Trakya'ya dar bir kıstak ile bağlanır. Kuzeyinde Keşan, Malkara, Şarköy; güneyinde Ege Denizi; doğusunda Çanakkale Boğazı ve batısında Saros Körfezi bulunur. Çanakkale'nin en büyük yerleşimlerinden biri olan Gelibolu ilçesinin en yüksek noktası Korudağı'dır. En önemli akarsuları Kavak ve Cumalı çaylarıdır. Yarımada; Kavak, Cumalı, Yalova, Kilye ve Piren ovaları yer alır. Gelibolu'ya içme suyu sağlayan en önemli baraj Tayfur Barajı'dır. Ege ve Boğaz kıyılarında birçok doğal liman vardır, bunlardan en önemlisi boğazın kuzey ucundaki Gelibolu Limanı'dır. Gelibolu şehri boğaz girişinde yer aldığından burada Çanakkale Boğazı'ndan geçen gemilere kılavuz hizmeti verilen bir kılavuzluk istasyonu bulunmaktadır.

Gelibolu şehrinin isim kaynağı hakkında çeşitli görüşler vardır. Eski çağlardaki adı "Hoş/Zarif Şehir" veya "Galyalılar'ın şehri" anlamına gelen Gallipoli'dir. Kemalpaşazâde, Gelibolu'nun asıl adının "Kalipoli" olduğunu, "poli"nin Rumca şehir, "Kali"nin ise Bolayır tekfurunun kızının ismi olduğunu belirtmiştir. Bazı kaynaklara göre Gelibolu ismi, Yunanca "Kadırga şehri" anlamına gelen "Gali Poli"den gelmektedir. Osmanlı kaynaklarına göre, rüzgârların yoğunluğu nedeniyle "Yelibol" olarak adlandırılan kent, zamanla Gelibolu ismini almıştır. Şehrin isminin "Gülübol" ve "Geliribol" sözcüklerinden geldiği de düşünülmektedir. Ancak genel kabul, şehrin antik dönemdeki adının Gallipoli olduğu ve Gelibolu adının bu sözcükten türediği yönündedir. "Gallipoli" isminden önce şehrin "Crithote" olarak adlandırıldığına dair bilgiler de vardır. Gelibolu, Frig, Lidya, Pers, Sparta, Makedonya, Bergama, Roma, Latin, Bizans ve Osmanlı uygarlıklarının egemenliği altında var olmuştur. Gelibolu Yarımadası'nda bu uygarlıklara ait birçok kalıntı bulunmaktadır. Arkeolojik araştırmalara göre, yarımadanın yerleşim tarihi Neolitik Çağ öncesine kadar gitmektedir. Akbaş Şehitliği yakınındaki Karağaçtepe ve Asartepe mevkilerindeki prehistorik buluntu noktaları günümüze kadar korunmuştur. Bu höyüklerden çıkarılan eserler Louvre Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Gelibolu'nun tarihi M.Ö. 12. yüzyıla kadar uzanır. Gelibolu, geç antik dönemde Trakya Herakleia'sına bağlı bir piskoposluk

merkezi olmuştur. Bizans İmparatoru I. Justinianus, Gelibolu'nun kale duvarlarını onartmıştır. Haçlı Seferleri sırasında Anadolu'ya geçiş noktası olarak kullanılmıştır. Bizans döneminde önemli bir yerleşim yeri olduğunu gösteren bulgular, Cevizli köyünde bulunmuştur ve bu eserler Gelibolu Piri Reis Müzesi'nde sergilenmektedir.

1354 yılında Şehzade Gazi Süleyman Paşa, Gelibolu'yu fethederek Türklerin Rumeli topraklarına ilk kez ayak basmasını sağlamıştır. 1366'da Savoy Düğü Amedeo, Gelibolu'yu bir Haçlı filosu ile yeniden almış ve 1367'de Bizans'a bırakmıştır. Ancak, 1376'da Bizans İmparatoru IV. Andronikos, I. Murad'ın talebiyle Gelibolu'yu Osmanlılara geri vermiştir. Yıldırım Bayezid, Gelibolu'yu deniz üssü yaparak kalelerini onarmış ve limanı yeniden inşa ettirmiştir. Osmanlı döneminde Gelibolu, ekonomik, askerî ve jeopolitik açıdan önemli bir şehir olmuş, tersaneleri, yelken bezi imalathaneleri, mumhane, darphane, baruthane ve peksimethaneleri ile İmparatorluğun donanma merkezi haline gelmiştir. 20. yüzyılın başlarında Edirne vilayetinin önemli bir şehri olan Gelibolu sancağına bağlı kazalar; Gelibolu merkez, Keşan, İpsala, Şarköy, Eceabat ve İnöz'dü. İlk Paşa sancağının merkezi olan Gelibolu, Fatih Sultan Mehmed döneminde güçlendirilmiş, Boğaz'ın ve şehrin korunması için Boğaz girişinde iki hisar inşa edilmiştir. Böylece, Gelibolu'nun ve İstanbul'un savunması Çanakkale Boğazı'ndan başlamıştır. 17. yüz-

yılda Mustafa Safi, eserinde Gelibolu'yu "*deryâ-i sefidin kilidi*" olarak nitelendirerek, şehrin stratejik önemini vurgulamıştır.

Gelibolu hakkında en ayrıntılı bilgiler, 15. ve 16. yüzyıla ait tahrir defterlerinde bulunmaktadır. 1475 tarihli deftere göre Gelibolu, 40 mahalleli büyük bir şehirdi ve mahalleler genellikle bir mescit veya cami etrafında oluşmuştu. 1518 tahririne göre, Gelibolu'da 55 Müslüman mahallesi ve 6 gayrimüslim mahallesi vardı. 1530'lu yıllarda nüfusu 7000 idi. Avrupalı seyyah N. De Nicolay, 1551'de şehirde yel değirmenleri, 600 konut, iki cami ve iki imaret bulunduğunu ve şehrin önemli bir ticaret merkezi olduğunu belirtmiştir. 1573'te Ph. De Frasné-Canay, kalede Türklere ait evlerin olduğunu, sancak beyinin kalede oturduğunu ve kale surlarının bir kısmının sulara gömülü olduğunu bildirmiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Gelibolu'yu tasviri son derece ayrıntılı ve isabetlidir. Evliya Çelebi'nin anlatımına göre kale, bir kayalığın üzerinde yer almakta olup, güney, batı ve kuzey taraflarında şehrin kenar mahalleleri uzanmaktaydı. Kale içinde 300 ev bulunurken, dışında ise 63 mahalle ve 700-800 ev bulunuyordu. Toplam nüfus o dönemde 6.000 civarındaydı. Sultan Camii ve Ahmed Paşa Camii kale içinde yer alıyordu. Şehrin dış çeperinde ise Mesih Paşa Camii, Sarıca Paşa İmareti ve Medresesi ile birçok mescit, dokuz dârül-kurrâ ve büyük bir Mevlevihane bulunuyordu. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgileri doğrulayan 1645

ve 1675 tarihli avâriz defterleri de mevcuttur. Bu defterlere göre Gelibolu'da 59'u Müslümanlara, altısı gayrimüslimlere ait olmak üzere 65 mahalle bulunuyordu ve 1645'te 1600, 1675'te ise 1150'den fazla ev vardı. Bu özellikleriyle Gelibolu, tipik bir Osmanlı şehri olarak öne çıkıyordu. 17. yüzyıl Gelibolu'nun, nüfus ve sosyo-ekonomik yapı olarak ileri düzeyde olduğu bilinen bir dönemdir. Bu dönemde şehrin nüfusunun 20.000 civarında olduğu bilinmektedir. Çeşitli sanatçıların gravürleri, şehrin tarihsel görünümünü hakkında bilgi verirken, Polonyalı Simeon gibi seyyahlar Gelibolu'yu büyük bir şehir olarak tanımlamıştır. Seyyah J. Thevenot da bu yüzyılda tersanenin durumu hakkında bilgi vermiştir. 18. yüzyılda Gelibolu'da nüfusun biraz daha arttığı tahmin edilmektedir. Bu dönemin sonlarında ünlü coğrafyacı Ğugios İnciciyan, şehrin kalabalıklığından bahsetmiş ve 1814'te ünlü diplomat ve yazar Edward Raczynski, Gelibolu'nun 40.000 nüfuslu, 10.000 haneli büyük bir şehir olduğunu belirtmiş ve Tekirdağ'a uzanan işlek bir kervan yolunun üzerinde olduğunu anlatmıştır. 19. yüzyılın sonlarında Kâmûsü'l A'lâm'da şehrin nüfusu 20.000 olarak verilmiştir. 1914 yılında Gelibolu'da İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rus Çarlığı, İtalya, İspanya ve Hollanda'nın konsolos vekilleri görev yapmaktaydı. 1925 yılına doğru Gelibolu'nun 70 mahalleli bir idari bölünme içinde olduğu, ancak yeni bir düzenlemeyle bunların dört mahalle haline getirildiği bilinmektedir.

Çanakkale Savaşları'nın başlamasıyla bölgenin önemli bir kısmı savaş bölgesinin içerisinde kalmış ve yarımadanın savaş alanı dışında Gelibolu şehri de bombardıman etkisinde kalarak savaşın etkilerini yaşamıştır. Şehir ayrıca, savaş süresince savaş alanındaki Türk birliklerine erzak ve sağlık hizmeti vermiştir. 4 Ağustos 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olsa da 3 Ekim 1922'de bağımsızlığına kavuşan Gelibolu, 1923 yılında vilâyet merkezi olmuştur. 1926 yılında 877 sayılı kanunla Çanakkale iline bağlı bir ilçe merkezi haline dönüştürülmüştür.

Gelibolu ve çevresi Osmanlı'nın gerileme döneminde Kırım Savaşı (1854-1855), Türk-Rus Savaşı (1877-1878) ve Balkan Savaşı (1912-1913) neticesinde göç almıştır. 1923'de Lozan Konferansında imzalanan protokol gereği Yunanistan'la mübadele yapılmaya başlanmış; Gelibolu'da yaşayan Rumların Yunanistan'a gönderilmesinin ardından Gelibolu'ya iskân için; Girit/Hanya, Midilli, Ohri, Alasonya, Manastır, Siroz, Limni, Kesriye, Pembe, Karavolva, Karacaova, Florina, Toyraz, Kılıkış, Langaza ve Istranca'dan muhacirler getirilerek yerleştirilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde gelişimi yavaşlayan Gelibolu, 2023 yılı verilerine göre nüfusu 44.461 olan ve 820 km² yüzölçümüne sahip bir şehirdir. Şehir ve içinde yer aldığı yarımadanın günümüz ekonomik yapısını tarım, hayvancılık, balıkçılık, din ve savaş alanları turizmi oluşturmaktadır. Geç-

mişte ise tarım ve hayvancılık, bağcılık, balıkçılık, kayıkçılık ve yelkencilik önemli geçim kaynaklarıydı. Günümüzde tarım alanında buğday ve ayçiçek üretimi öne çıkmaktadır. Kanola, arpa, yulaf, çeşitli yem bitkileri, Kavak Ovası'nda çeltik tarımı yanında, bahçe tarımı ile domates, salatalık, biber, fasulye üretimi yapılmaktadır. Son yıllarda özellikle Kavak Ovası'nda lavanta yetiştiriciliği de başlamıştır. İlçede küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yanı sıra özellikle kanatlı hayvan yetiştiriciliği ön plandadır. Bitki örtüsü açısından maki toplulukları, çam ve zeytin ağaçları, meşe fundalıkları, palamut ve ahlât ağaçları, ilçede ve yarımada'nın genelinde görülen bitki türleridir.

Gelibolu Yarımadası'nda balıkçılığın tarihinin antik çağlara kadar uzandığı ve özellikle sardalyaların fiçılar içerisinde tuzlandığı bilinmektedir. Gelibolu'da balık denildiğinde ilk akla gelen balık çeşidi sardalyadır. Sardalya balığıyla özdeşleşen ürünler arasında ise balık konserveleri gelmektedir. Yörede üretilen tuzlu balık, yağlı-tuzlu, kızılı sardalya gibi çeşitlerle birlikte lakerda, çiroz ve ançüez gibi ürünler Gelibolu'nun simge balık ürünleridir. Her yıl ağustos ayında düzenlenen “Uluslararası Gelibolu Altın Sardalya Kültür ve Sanat Festivali”, şehrin marka etkinliklerinden biri haline gelmiştir. Gelibolu'nun konumu gereği Ege ve Marmara Denizi'ne ait türlerin yanı sıra boğazdan geçen göçmen türlerin varlığı, geniş bir balık ve deniz ürünleri çeşitliliği sunmaktadır. Sardalyanın yanı sıra, ilçede

ve yakın civarda mevsime bağlı olarak torik, tombik, palamut, levrek, lüfer, kolyoz, uskumru, istavrit, çinekop gibi ekonomik değere sahip balık türleri bulunmaktadır. Ayrıca, orfoz, karagöz, sarıgöz, mercan, mırmır, sarpa, çipura, sinarit, zargana, izmarit, gökizmarit/menekşe, kefal, kılıç, kırlangıç, iskorpit, melanur, gümüş, barbunya, tekir, mezgit, dülgere gibi balıkların birlikte ıstakoz, karides, yengeç, istiridyeye, midye, kalamar, ahtapot gibi kabuklu ve yumuşakçalar da ekonomik değer taşıyan diğer deniz ürünleri arasındadır. Bu balık ve deniz ürünleri avlanarak yurt içine ve yurt dışına gönderilmekte bir kısmı ise şehirde ve civarında bulunan balık işleme fabrikalarında işlenmektedir.

Akdeniz ve Karadeniz geçiş ikliminin etkili olduğu Gelibolu bölgesinde yazlar ılık, nemli, kurak ve açık, kışlar ise uzun, çok soğuk ve rüzgarlıdır. Yıllık sıcaklık genellikle 3°C ila 30°C arasında değişmektedir. Bölgedeki hâkim rüzgarlar genellikle kuzeyden eserken, güney rüzgârları da zaman zaman etkili olmaktadır. Kış aylarında şehir, sert esen poyraz rüzgârlarının etkisi altındadır. Gelibolu'nun deniz seviyesinden ortalama yüksekliği ise 14 metredir. Yarımada'nın girişinde Eceabat ilçesi ve tarihî savaş alanına giden yol üzerinde bulunan Gelibolu, kara ve deniz yollarıyla komşu il ve ilçelere bağlıdır. Şehir, İstanbul-İzmir, Edirne-İzmir ve İstanbul-Bursa yolları üzerinde bir merkez konumundadır. İstanbul'a 289 km, Çanakkale'ye ise 48 km uzaklıktadır. Ayrıca Lapseki ilçe-

sine de 3,25 mil mesafededir. Gelibolu ile Lapseki arasında arabalı vapur seferleri düzenlenmektedir. Ayrıca, özel sektör tarafından Gelibolu-Çardak ve Gelibolu-Lapseki arasında araç taşıyan motorlar da bulunmaktadır. 2022 yılında hizmete açılan 2.023 m uzunluğundaki 1915 Çanakkale Köprüsü, Gelibolu ile Lapseki'yi karayoluyla birbirine bağlamıştır.

Endüstriyel gelişimin sınırlı olduğu ilçede, Ağır Bakım Tamir Fabrikası (Askeri Fabrika), özel sektöre ait gemi yapım tersanesi, yağ fabrikası, kereste atölyesi, dikim atölyesi ve balık konserve fabrikaları bulunmaktadır. Bu işletmeler yerel istihdam potansiyeline önemli katkılar sağlamaktadır. Ticaret ise ağırlıklı olarak perakende sektörüne dayanmaktadır. Gelibolu'da bulunan 2'nci Kolordu Komutanlığı, şehirde yoğun bir asker nüfusunun varlığına sebep olmaktadır. Bu asker nüfusu ve onlara bağlı hafta sonu ziyaretçileri, Gelibolu'nun ticari yaşamını canlı tutan önemli unsurlardan biridir. Ayrıca, yazlık konut kullanımı için çevre illerden gelen nüfus ve yarımada'daki tarih turizminin etkisiyle artan ziyaretçi sayısı, şehrin ve Yarımada'nın genelinde ticaret hayatına olumlu katkılar sağlamaktadır.

Gelibolu ilçesi ve yarımada, doğal ve tarihsel nitelikleriyle Çanakkale'nin en yüksek turizm potansiyeline sahip yerlerinden biridir. Gerek geçmiş ve gerekse yakın tarihin en önemli olaylarının yaşandığı topraklar olması ve bulunduğu coğrafi konum nedeniyle kültürlerin geçiş noktasında

bulunan Gelibolu, birçok tarihi, dini ve turistik değeri de barındırmaktadır. Gelibolu şehrinin içinde yer alan Gelibolu Limanı, limanda bulunan Kale burcu, Kale havuzu (İç Liman) Fransız Mezarlığı, Sultan I. Murad tarafından yaptırılan ve mimarı Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa olan Gazi Süleyman Paşa Camii (Büyük Cami- 1385), Saruca Paşa Hamamı (1391), Şengül Hamamı (1437), Mevlevihane (17.Yüzyıl), Namazgah (1407-Azebler Namazgahı), Gelibolu Tersanesi ve deniz üssünü kuran devlet adamı Saruca Paşa'nın Türbesi, Megaribüzzaman, Serhür-i Füsüsü-Hiken ve Muhammediye'nin yazarı tasavvuf büyüğü Yazıcıoğlu Mehmed Efendi ve kardeşi Ahmed-i Bicân Efendi'nin çile çektiği yer olan Çilehane, Yazıcızade Mehmet Efendi'nin Türbesi, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa Türbesi, Bayraklı Baba Türbesi (Karacabey Türbesi), Kaptan-ı Derya Emir Ali Baba Türbesi (1356), Osmanlı Sadrazamı Kalafat Mehmet Paşa Mezarı (1793), Hallacı Mansur Türbesi gezilebilecek tarihi yerlerdir. Gelibolu Deniz Feneri (1896) ve çevresinde düzenlenen rekreasyon alanı, fenerin üzerinde yer aldığı falez ve devamında yer alan kayalıklar, Hamzakoy (Hamzabey Koyu) plajı ilçe içinde görülebilecek doğal güzellikler arasında yer alır. İlçeye bağlı köylerde de görülmesi gereken doğal güzellikler ve turistik yerler bulunmaktadır. Tayfur köyünde bulunan tarihi çınar ağacı, Güneyli köyü limanı, Fındıklı köyü yakınlığında bulunan Kömür limanı, Kavakköy'de bulunan Kavak deresi, Bolayır'da Baklaburnu, bu

doğal güzellikler arasında yer almaktadır. Bolayır'da Rumeli Fatih Gazi Süleyman Paşa Türbesi, Vatan Şairi Namık Kemal'in mezarı ile Bolayır kuzeyinde bulunan Geç Osmanlı döneminde inşa edilen bir tabyaya ait kalıntılar ve ve Namaztepe Yazıtı diğer önemli tarihi eserlerdir. Gelibolu Tarihi Milli Parkı ise hem tarihi hem de doğal güzellikleri ile önemli bir değerdir.

Şehirde Gelibolu ve yöresinin tarihi ve kültürünü yansıtan eserlerin sergilendiği ve toplumun belleğini oluşturan çeşitli müze ve tanıtım merkezleri bulunmaktadır. Bunlardan en donanımlı olanı ilçe merkezinde bulunan ve 2007 yılında hizmete açılan Gelibolu Savaş Müzesi'dir. Müze kapsamında sadece Gelibolu savaşları değil; II. Dünya Savaşı, Kore ve Kıbrıs savaşlarına ait eserler de bulunmaktadır. Tarihi kale burcu içinde yer alan ve 1991 yılında açılmış olan Piri Reis Müzesi'nde Hellenistik, Roma, Bizans, Osmanlı dönemlerine ait eserler sergilenmektedir. Ekonomisinin büyük bölümü tarıma dayalı olan şehirde 2014 yılında açılan ve Türkiye genelinde bir ilk olma özelliği taşıyan Traktör Müzesi de bellek çalışmalarına ayrı bir yön katmaktadır. 1920'de 1917 yılındaki Bolşevik isyanı ve sonrasında gelişen olaylardan kaçarak Gelibolu'ya sığınan Rusların anısına ilk kez 16 Temmuz 1921 yılında yapılan ve sonrasında tekrar 2008 yılında açılan Gelibolu Rus Anıtı ve Müzesi ile Çanakkale Boğazı'nda batan Dumlupınar Denizaltısı şehitlerini anmak için yapılmış Şehit Denizaltıcılar Anıtı

(2006) ve çevresi de bir açık hava müzesi şeklinde tasarlanmıştır.

Eceabat ilçe sınırları içerisinde 33.000 hektar alan üzerine 1973 yılında kurulmuş olan Gelibolu Tarihi Milli Parkı, doğal güzellikleri ve deniz kıyıları yanında savaş tarihi açısından da hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Park, Birleşmiş Milletler Milli Parklar ve Koruma Alanları listesinde yer almaktadır. Tarihi Milli Park kapsamında batık gemileri (SS Milo, Massena ve Saghalien Batıkları, Maria Delle Vittorie and Vincenzo Florio Batıkları, Tuzla Ağı, HMS Louis, Arıburnu Layter, H.M.S. Majestic Batığı, Helles Barçları, Lundy, Arıburnu Barç, Küçükkemikli Barçları, Mania Ağı, HMS Triumph) kapsayan Tarihi Sualtı Parkı, toplar, siperler, kaleler ve burçlar gibi savaşla ilgili yüzlerce kalıntının yanı sıra, 60.000'den fazla Türk şehidi ve 250.000'i aşan Avustralya, Yeni Zelanda, İngiliz ve Fransız askerlerinin mezarları ve anıtları bulunmaktadır. Muharebe alanları, savaş mezarları, anıtlar ve diğer kalıntılar, "*Tarihi Sit Alanı*" ve "*Kültürel Varlık*" olarak tescil edilmiştir. Özellikle Avustralyalı, İngiliz, Yeni Zelandalı ve diğer birçok ülkeden turistler Gelibolu'yu ve Tarihi Milli Parkı ziyaret etmektedir. Çanakkale ya da Gelibolu denilince akla ilk gelen ve bir simge niteliği taşıyan Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilen 41 m yüksekliğindeki Çanakkale Şehitleri Abidesi, Tarihi Milli Parkın en ucunda yer alır. 1944 yılında açılan Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Anıtı Yarışması'nda birincilik ödülü

alan eser Morto Koyu'na bakan tepede inşa edilmiş olup; boyutları ve konumuyla oldukça dikkat çekicidir. Conkbayırı Mehmetçik Parkı ve Anıtı beş adet kitabeden oluşmaktadır ve vatani için şehit olan askerlere adanmıştır. Anıt 14 Kasım 1980 tarihinde Kültür Bakanlığı tarafından korunması gereken kültürel varlık olarak tescil edilmiştir. Harp Müzesi, Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi, Tarihe Saygı Parkı, Barış Parkı, Bigalı Atatürk Evi ve Müzesi, 19. Tümen Karargâh Müzesi, 1915 Seddülbahir Savaş Malzemeleri Müzesi, Büyük Anafartalar Köyü Barış Müzesi, Alçıtepe Salim Mutlu Müzesi, Kilitbahir Namazgâh Tabyası Müzesi, Alçıtepe Savaş Galerisi de Gelibolu Savaşları konusunda topluma bellek kazandıran diğer önemli mekânlardır. Bunların dışında Milli Park alanı içinde Akbaş Şehitliği başta olmak üzere 10 adet şehitlik, 57'nci Piyade Alayı şehitliği başta olmak üzere 8 adet sembolik şehitlik, 24 anıt, 35 adet yabancı asker şehitliği ve anıtı, 7 adet kale (Akbaş (Sestos), Bigalı, Harapkale, Kilye, Çamburnu, Kilitbahir ve 2015 yılında restorasyonuna başlanan Seddülbahir kaleleri) ve 2 adet tabya (Mecidiye ve Namazgâh Tabyaları) bulunmaktadır.

Seddülbahir Kalesi, 1659 yılında Mimar Mustafa Ağa tarafından Limni ve Bozcaada'yı kuşatan Venedik Donanmasına karşı Boğaz'ı savunma amacıyla inşa edilmiş bir kaledir. Kale, Çanakkale Muharebeleri sırasında 12 adet top ile savunmaya katılmıştır. 3 Kasım 1914'te müttefikler tarafından bombalanmış

olup bu saldırı ile Türk tarafı ilk şehitlerini vermiştir. Sonraki süreçte Birleşik Filo, Boğaz'ın giriş kısmındaki savunmayı yok etmek için 19 Şubat 1915 ve 25 Şubat 1915'te kaleyi tekrar hedef almıştır. Bu saldırılar ile birlikte Seddülbahir Kalesi etkisiz hale getirilmiştir. 26 Nisan 1915 tarihinde İngilizler tarafından; 27 Nisan 1915 tarihi itibarıyla de Fransızlar tarafından ele geçirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilen Kilitbahir Kalesi (1462) Boğaz'ın en dar yerine, Çimenlik Kalesi'nin karşısına yaptırılmıştır. 1807- 1820 tarihleri arasında inşa edilen Bigalı Kalesi ise Çanakkale Savaşları sırasında "3'üncü Kolordu Esliha (Silah) Tamirhanesi" olarak hizmet vermesi açısından önem taşımaktadır. Çanakkale Savaşları sırasında Gelibolu'da kışla içinde 400 yataklı bir hastane bulunmaktadır. Daha sonra Kızılay 200 yataklı bir hastaneyi Gelibolu'daki Fransız mektebinde (Günümüzde Cumhuriyet İlkokulu olarak bilinen bina) bir hastane daha kurarak Türk askerlerine hizmet vermiştir. Gelibolu Hastanesi genişletilmiş, 1700 yataklı hale getirilmiş ve Gelibolu şehrinin yakınında yer alan Bayırköy'de de 500 yataklı bir menzil hastanesi hizmet vermiştir. Günümüzde ise 50 yataklı bir devlet hastanesi ile ilçe ve çevresine sağlık hizmeti sağlanmaktadır.

Gelibolulu oldukları bilinen ya da çalışmaları ile Gelibolu'ya katkıda bulunan çok önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Tarihi süreçte birçok sanatçı, şair, tasavvuf düşünürleri, denizciler, tarih-

çiler gibi önemli kişilerin Gelibolu'ya ve Türk kültürüne katkıları büyüktür. Türk denizci ve kartograf Derya Sancak Beyi Piri Reis (1465/70, Gelibolu-1554) Amerika'yı gösteren Dünya haritaları ve Kitâb-ı Bahriye adlı denizcilik kitabıyla da ünlüdür. Pîrî Reis'in kendi gözlemlerine dayanan Kitâb-ı Bahriye denizciler için bir rehber kitap olup çeşitli dillere de çevrilmiştir. 1554'de 80 yaşında Kahire'de idam edilmiş olan ünlü denizcinin Gelibolu limanında bir anıtı bulunmaktadır. "Küh-ül- Ahbar" eseri ile tanınan ünlü Divan şairi Gelibolulu Mustafa Âli (1541-1600) de eserlerinde Gelibolulu olduğunu vurgulayarak Gelibolu sevgisini yansıtmıştır.

Gelibolu doğumlu çok sayıda siyaset adamı gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet döneminde ülkeye hizmet etmiştir. Türk siyasetçi ve yazar ve Cumhuriyet tarihinin ilk bilim tarihçisi Abdülhak Adnan Adıvar (1882, Gelibolu-1955), 1. Meclis döneminin ilk sağlık bakanıdır. Türk gazeteci, yazar, siyasetçi Mehmet Celâl Nuri İleri (1881, Gelibolu-1938) Gelibolu'nun Türk siyasetine kazandırdığı bir başka önemli isimdir. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçişin önemli siyasetçilerindedir. Gelibolu mebusu olarak Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda görev yapmış ve TBMM'nin ilk 4 döneminde milletvekilliği yapmıştır. Kardeşi Sedat Nuri İleri ise İstanbul Radyosu'nun kurucusu ve dönemin ünlü karikatüristidir. Diğer kardeşi hukuk profesörü Suphi Nuri İleri'dir.

Gelibolulu bir başka Osmanlı siyasetçisi de Hüseyin Ulvi Bey'dir. (1866-1934). Gelibolu Belediye Başkanlığı ve Cemaat-i İslamiye Reisliği yapmıştır. Meclis-i Mebûsan ikinci döneminde Gelibolu'dan Mebus seçilmiştir. Gelibolulu bir başka siyasetçi de Halil Rüşühi Bolayırılı'dır (1889, Gelibolu-1956). Ali Seyfi Kurtbek (1905, Gelibolu-1995) eski Milli Savunma Bakanlarındandır. Cumhuriyet Dönemi siyasetçilerinden ve Liberal Parti (1946) kurucularından Mimar Mehmet Kazım Demiraslan (1899-1970) da Geliboluludur. Kendisi Mimar Kemaleddin'in talebesi olup; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Kâbe'yi restore etmek üzere görevlendirilmiştir. Mimar Kazım Demiraslan'ın babası ise I. Birinci Ulusal Mimarlık dönemi mimarlarından Hasan Tahsin (1839, Gelibolu) Bey'dir ve II. Meşrutiyet döneminde Evkaf Nezareti, İnşaat ve Tamirat Heyeti Fenniyesi'nde çalışmıştır. Büyük medresenin yapımı ile görevlendirilmiş, bunun için Kemaleddin Bey'le birlikte Medine'ye gitmiştir. Hasan Tahsin Mekke'de Kâbe'nin ve Kudüs'de Mescid-i Aksa'nın onarımı için de görevlendirilmiştir. Torunu ve Mimar Mehmet Kazım Demiraslan'ın oğlu olan Yüksek Mimar Ünal Demiraslan (1935, Gelibolu-2022) da Süleyman Şah Türbesi, Ankara Milli Kütüphane, New York ve Osaka'da Expo Fuarlarının Türkiye Pavyonu gibi Cumhuriyet Döneminin önemli eserlerinin mimarlarındandır. Kardeşi Dr. İlhan Demiraslan (1928, Gelibolu, 1980) "Atatürk" şiiriyle ünlü Cumhuriyet Döneminin önemli

şairlerindedir. Şairin İncir Ağacı (1952), Eller Ekmeğe Doğru (1958), Acının Uçları (1999) adlı üç şiir kitabı vardır.

Gelibolulu bir başka önemli şahsiyet olan Türk Mevlevi şeyhi ve mutasavvıf Ahmed Celâleddin Baykara veya Soyadı Kanunu'ndan önceki kullanımıyla Ahmed Celâleddin Dede (1853, Gelibolu - 1946), Galata ve Üsküdar Mevlevihanesi şeyhliği yapmıştır. Şair Arif Damar (1925, Gelibolu-2010), bestekâr ve ses sanatçısı Arif Sami Toker, (1926 Gelibolu-1997), Klasik Türk müziği bestekarı İsak Varon (1884, Gelibolu-1962), Türk ressam, yazar ve D Grubu'nun kurucularından Elif Naci (1898, Gelibolu-1987), Türk edebiyat kuramcısı Nadide Yıldız Ecevit (1946, Gelibolu-2021), ilk Türk elektrik mühendislerinden Mustafa Hulki Erem (d. 1888, Gelibolu - ö. 1 Ağustos 1956), Türk akademisyen, uluslararası ilişkiler uzmanı Prof. Dr. Türkkaya Ataöv (1932, Gelibolu), milli maratoncu ve atletizm antrenörü Şevki Kuru (1913- 2003) ilçenin yetiştirdiği önemli şahsiyetlerdendir. Aktif faaliyet gösteren triatlon, maraton ve okçuluk sporları ile öne çıkan Gelibolu'nun coğrafi işaret alan meşhur tatlısı peynir helvası, sardalya kebabı, tavuklu mantı, tarak pilavı, Gelibolu lokumu, Mevlevi tatlısı yöresel mutfak lezzetlerini oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Altuğ, Uğur. "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Gelibolu Sancağındaki Kaleler". Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı. 2016. C.XIV, Sayı:20; 249-263.

- Atabay, Mithat. "Gelibolu Vilayetinde Mübadele Ve Mübadele Sırasında Yaşananlar". Tarih ve Günce Dergisi. 2018, C.I, Sayı: 2; 97-116.
- Cevad, Ali. *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1895; 676-677.
- Çolakoğlu, Fatma, Çolakoğlu, Serhat, Ormancı, Hasan Basri ve Yüzgeç, Ulaş. "Gelibolu Balıkçılığı ve Tarihi". Akademik Et ve Süt Kurumu Dergisi. 2023, Sayı:6; 28-34.
- Demirarslan, Deniz. "Kentsel ve Kültürel Bellek Bağlamında Tarihi Bir Şehir Ve Yakın Çevresi: Gelibolu". International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR). 2018, C.V, Sayı:22; 910-32.
- Emecen, Feridun. "Gelibolu". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C.XIV, İstanbul: İSAM Yayınları, 1996.
- Gelibolu Kaymakamlığı. 2005 *Briefing Dosyası*. Gelibolu Planlama Projesi,2003.
- *Gelibolu İlçesi Stratejik Planı* (2022-2026).
- Günay, Reha. *Türk Evi Geleneği ve Safranbolu Evleri*. İstanbul: YEM Yayınları, 1999.
- Korkmaz, Şerif. "II. Mahmud Döneminde Yapılan 1832 Tarihli Arazi ve Emlak Sayımı: Gelibolu Örneği". Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi. 2017, C.XV, Sayı: 22; 87-108.
- Kurtoglu, Fevzi. "XVI. Asrın İlk Yarımında Gelibolu". Türkiyat Mecmuası. 2010, 291-306.
- Lieu, Samuel N. C., ve Özbay, Betül. "Kallipolis'ten Gelibolu'ya - Bir İsim Nedir Ki?". Tarih İncelemeleri Dergisi. 2018, Sayı:2; 625-38.
- Nicoloudes, Nicolaos, Molloğlu, Kirlidökme Ferhan. "Bir Tarihi Olayın Açıklanması İle İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi Ve Laonikos Chalkokondyles". Tarih Araştırmaları Dergisi. 2008, C. XXVII, Sayı: 44; 205-14.
- Özbek, Onur. "Kaynarca: A

Neolithic Mound in Gelibolu Peninsula". *Anatolia Antiqua*, Tome. 2008, Sayı:16; 1-12.

- Sami, Şemsettin. *Kamus'ul alam*. C.II, İstanbul: Mihran Matbaası, 1889.
- Türker, Ayşe Çaylak. "Gelibolu'da Bizans Seramikleri ve Ökaristik Ekmek Damgası". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2005, C.XXII, Sayı:2; 87-104.
- Uysal, Ali Osman. "Gelibolu ve Çevresinde Türk Eserleri Hakkında Tespitler". Gelibolu Değerleri Sempozyumu (27-28 Ağustos 2008, ÇOMÜ). Çanakkale 2008, s.101-131
- <https://www.investincanakkale.com/sectorler/tarim-ve-hayvancilik>, (Erişim Tarihi: 29.05.2024.)
- <https://tr.weatherspark.com/y/92974/Gelibolu-T%C3%BCrkiye-Ortalama-Hava-Durumu-Y%C4%B11-Boyunca#:~:text=Gelibolu%20b%C3%B6lgesinde%20yazlar%20%C4%B11%C4%B1k%2C%20nemli,33%C2%B0C%20%-C3%BCzerinde%20olur>, (Erişim Tarihi: 29.05.2024.)
- "Gelibolu Tarihi Su Altı Parkı", <https://divinggelibolu.com/>, (Erişim Tarihi:12.05.2024.)
- <https://canakkaletarihialan.gov.tr/tr/ziyaret/kaleler-ve-tabyalar/seddulbahir-kalesi>, (Erişim Tarihi: 20.05.2024.)
- <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin/207/tur>, (Erişim Tarihi: 20.05.2024.)

Atıf

Demirarslan, Deniz. "Gelibolu", Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8-), 2024.

Deniz Demirarslan, "Gelibolu", Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8-), 2024.